

Hodisa Sodir Bo‘Lgan Joyni Ko‘Zdan Kechirish Bayonnomasini Rasmiylashtirishning Xususiyatlari

Jo‘rayev Farxodjon Maxmudjon o‘g‘li¹, Yo‘ldoshev Ilhom Abduljalil o‘g‘li²

Annotatsiya: Mazkur maqolada hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish bayonnomasi, uning tarkibiy qismlari hamda rasmiylashtirish tartibi haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, maqolada amaliyotda hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish bayonnomasini rasmiylashtirishdagi protsessual xato va kamchiliklar oqibatida esa yozma dalilarning nomaqbul dalil sifatida namoyon bo‘lishi mumkinligi haqidagi xulosalar hamda bunday muammolarni bartaraf etishga qaratilgan tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish bayonnomasi, yozma (xususiy) dalil, nomaqbul dalil, bayonot (asosiy) qism, huquqni muhofaza qiluvchi organlar.

Bugungi kunda Ichki ishlar organlarining jinoyatlarni tergov qilish sohasidagi faoliyati samaradorligini tubdan takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi “Ichki ishlar organlarining jinoyatlarni tergov qilish sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2898-sonli qarori bilan jinoyatlarni tergov qilish samaradorligini oshirishning quyidagi asosiy yo‘nalishlari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va uning hududiy bo‘linmalarining eng muhim vazifasi deb hisoblandi:

birinchidan, jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berilishi va aybi bo‘lmagan hech bir shaxs javobgarlikka tortilmasligini kafolatlovchi jinoyat-protsessual normasini qat‘iy ta‘minlash;

ikkinchidan, jinoyatlarni o‘z vaqtida fosh etish, har tomonlama, to‘la va xolisona tergov qilish, surishtiruv va dastlabki tergovni amalga oshirishda fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ustunligiga, ularning sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilinishiga so‘zsiz rioya qilish;

uchinchidan, surishtiruvchi va tergovchilarning chinakam protsessual mustaqilligini ta‘minlash, ularga nisbatan noqonuniy ta‘sir ko‘rsatish hamda faoliyatiga asossiz aralashishga yo‘l qo‘ymaslik;

to‘rtinchidan, surishtiruvchi va tergovchilarga yuklatilgan vazifalarni samarali amalga oshirishlari uchun munosib shart-sharoitlar yaratish, ularning moddiy va ijtimoiy ta‘minoti masalalarini hal etish;

beshinchidan, ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika bo‘linmalari faoliyatiga ilg‘or kriminalistik va ilmiy-texnik vositalarni, shuningdek ishlashning zamonaviy shakl va uslublarini keng joriy etish [1].

Yuqoridagi vazifalarni ta‘minlash uchun professional tergovchi va surishtiruvchilarni shakllantirish masadga muvofiq hisoblanadi. Ya‘niki, jinoyat ishi yuzasidan tergovchi va surishtiruvchi tomonidan o‘tkazilayotgan har bir tergov harakatlarini to‘la, har tomonlama, xolisona va zamonga mos mukammal tarzda amalga oshirilishi o‘z navbatida jinoyatlarni tergov qilish samaradorligini oshirish ustuni sifatida namoyon bo‘ladi. Ammo, tergov amaliyotida bazi hollarda ayrim tergovchi va surishtiruvchilar tomonidan nafaqat tergov harakatini o‘tkazishda balki, tergov harakat natijalarini rasmiylashtirishda taktik va protsessual xato va kamchiliklarga yo‘l qo‘yish holatlari kuzatilmoqda. Amaliyotda bunday holatlarning uchrayotganligi jinoyat sodir etgan shaxs aniqlanmasdan, ochilmay qolgan jinoyatlar sonini kundan-kunga oshib borishiga, shuningdek, jinoyatlarni tergov qilish samaradorli pasayib ketayotganligiga sabab bo‘lmoqda. Shu sababli, eng asosiy tergov harakatlaridan

¹ O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasini o‘qituvchisi

² O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs kursanti

bir hisoblangan hodisa sodir bo'lgan joyini ko'zdan kechirish bayonnomasini rasmiylashtirishda uchrayotgan muammo va kamchiklarga to'xtalish orqali tavsiyaviy yechimlarni taklif qilmoqchimiz.

Hodisa sodir bo'lgan joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi – tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, tergovchi yoki surishtiruvchi tomonidan ushbu tergov harakatini o'tkazish jarayonida to'plangan ma'lumotlar asosida ramiylashtiriladi va jinoyat ishi yuzasida yozma (xususiy) dalil bo'lib hisoblanadi. Hodisa sodir bo'lgan joyini ko'zdan kechirish natijalarini protsessual tarzda rasmiylashtirish ya'ni jinoyat-protsessual qonun talablari asosida amalga oshirilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining (bundan keyingi o'rinlarda JPK) 90 – 92-moddalarida hodisa sodir bo'lgan joydan topilgan dalillarni bayonnomada qayd etish tartibi ko'rsatilgan. Ushbu moddalar talabi asosida yozilgan bayonnomalar jinoyat ishi bo'yicha dalil manbai sifatida foydalanilishi mumkin. JPKning 90-moddasida bu to'g'risida shunday deyilgan: *“Ma'lumotlar va narsalardan, ular tergov harakati bayonnomasi yoki sud majlisi bayonnomasida qayd etilganidan keyingina dalil sifatida foydalanish mumkin.*

Bayonnomalar yuritish uchun mas'uliyat surishtiruv va dastlabki tergov bosqichida surishtiruvchi va tergovchi, sud va raislik qiluvchi va sud majlisi kotibi zimmasiga yuklatiladi.

Bayonnomalarga: tergov yoki sud harakatining ishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotlar, bu shaxslarga ularning huquq va majburiyatlari tushuntirilgani; tergov yoki sud harakatining o'tkazilish joyi va vaqti, shart-sharoitlari, jarayoni va natijalari, bunda topilgan moddiy obektlar tavsifi va ularning ish uchun ahamiyatli bo'lgan belgilari; tergov harakatlari yoki sud muhokamasi ishtirokchilari tasdiqlashni so'ragan faktlar; ularning yuz berayotgan hodisa sabablari xususidagi ko'rsatuvlari, tushuntirishlari, mulohazalari; ular tomonidan berilgan iltimosnomalar, shikoyatlar, rad etishlar; tergov harakatini olib borish yoki sud muhokamasi jarayonidagi tartibbuzarlik hollari, shuningdek bu tartibbuzarliklarni bartaraf etish va oldini olish uchun ko'rilgan chora-tadbirlar kiritiladi”[2].

Hodisa joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi hodisa joyini ko'zdan kechirishni o'tkazib bo'lgandan keyin, konkret vaziyatni e'tiborga olib, hodisa joyining o'zida yoki tergovchining xonasida tuzulishi mumkin. Qoidaga binoan, hodisa joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi hodisa joyini ko'zdan kechirish tugallanishi bilanoq tuzulishi lozim. Ba'zi vaqtlarda hodisa joyini ko'zdan kechirish bayonnomasini tuzishda tergovchi ayrim taktik harakatlarni qo'llash oqibatida xatoliklarga ham yo'l qo'yilishi mumkin. Jumladan, ayrim holatlarda hodisa sodir bo'lgan joy ko'zdan kechirish jarayoni bilan bog'liq hech qanday yozuv aks ettirilmagan hodisa sodir bo'lgan joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi blankasiga ikkita xolisning imzolari olinib, ko'zdan kechirishni amalga oshiruvchi mansabdor shaxs tomonidan ko'zdan kechirishdagi barcha kuzatilgan holatlar o'zining yon daftarchasiga xomaki variant sifatida yozib olgan yoki telefon apparatiga suratga olingan holda, keyinchalik xizmat xonasida ushbu yon daftarchadagi ma'lumotlar yoki suratlarga tayanib bayonnomani rasmiylashtirilmogda. Bu esa o'z o'rnida, bayonnomani tuzishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan faktlar qisqa mazmunda yozilishiga, “Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorining talablari [3] buzulishiga hamda bunday tarzda rasmiylashtirilgan bayonnomani yozma dalil sifatida tan olinmasligiga sabab bo'lmoqda. Eng achinarlisi, yo'l qo'yilayotgan bunday xato va kamchiliklar sababli sud va advokatlar jinoyat ishini himoyasi ostidagi shaxslar foydasiga hal qilishi natijasida haqiqatan ham jinoyatni sodir etgan shaxslarning javobgarlikdan ozod bo'lishi yoki oqlanish holatlarini kuzatilayotganligidir.

Fikrimizcha, bunday salbiy holatlarni oldini olish va ularga chek qo'yishning yagona yo'li huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ularning mansabdor shaxslarini qonuniylik prinsipiga amal qilgan holda, protsessual tartibga to'liq rioya qilishidir. Bu nafaqat protsessual harakatlarni o'tkazishda balki, ularni rasmiylashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kriminalistikaga oid adabiyotlarda hodisa joyini ko'zdan kechirish bayonnomasi uch qismga: **kirish, bayonot (asosiy) va xulosaviy** qismlarga bo'linishi ta'kidlanadi [4, B. 21].

Kirish qismida – hodisa joyini koʻzdan kechirish joyi va vaqti uni oʻtkazish boshlangan va tamom boʻlgan vaqt, koʻzdan kechirishda ishtirok etgan shaxslarning ismi, familiyasi, xolislar va ularning manzillari, koʻzdan kechirish qanday yorugʻlikda oʻtkazilganligi (tabiiy yoki sunʻiy) ob-havo sharoiti va hokazolar koʻrsatiladi.

Bayonot (asosiy) qismida – hodisa joyini koʻzdan kechirish natijalari qayd etiladi. Bayonnomada hodisa sodir boʻlgan joy qanday tartibda koʻzdan kechirilgan boʻlsa, shunday tartibda qayd etilishi lozim. Eng avvalo, koʻzdan kechirish oʻtkazilayotgan joyga toʻliq tavsif berilishi kerak boʻladi. Agar hodisa joyi turar-joy yoki bino boʻlsa, ularning aniq nomi (dam olish xonasi, balkon, yotoqxon, ombor va boshqalar), hajmi, joylashgan joyi (cherdak, qavati, yertoʻla) eshik va derazalar soni va ularning qaysi tomondan joylashganligi, ularning umumiy holati koʻrsatiladi. Agar koʻzdan kechirish ochiq joy va hududlarda oʻtkazilgan boʻlsa, ularning harakterli nomlari (oʻrmon, avtotransport yoʻli va boshqalar) hodisa joyining moʻljal xususiyatiga ega boʻlgan obʻektga nisbatan joylashgan masofasi qayd etiladi.

Hodisa joyini koʻzdan kechirish bayonnomasida topilgan barcha obʻektlarning qanday holatda turganligi, masalan, turar joylarda mebel, stol, stullarning umumiy holati, ishlab chiqarish korxonalarida asbob-uskunalar va texnikaviy vositalarning, yoʻllarning umumiy holati (tosh yoʻl, tuproq yoʻl) batafsil yozilishi kerak. Hodisa joyidan topilgan murda, qon izlari, uy shift va devorlardagi teshiklar, oʻq otish quroli, sovuq qurollarning kalibri, turi, pichoq yoki boshqa turdagi sovuq qurollarning uzunligi oʻlchanib, bayonnomada aniq qilib yozilishi shart.

Bayonnomalarning **xulosa qismida** koʻzdan kechirish vaqtida topilgan va ish boʻyicha dalil sifatida olingan barcha obʻektlar koʻrsatilishi lozim, shuningdek, koʻzdan kechirishda foydalaniladigan texnikaviy vositalar, turli chizmalar, sxemalar, suratga olish usullari ham batafsil qayd etiladi va bayonnomaga ilova qilinadi [5].

JPKning 91-moddasida dalillarni qayd etishning yordamchi usullari qayd etilgan boʻlib, unga koʻra, dalillarni qayd etish uchun bayonnomaga tuzish bilan bir qatorda ovoz yozish, videoyozuv, kinotasvir, fotosuratga tushirish, qoliplar tayyorlash, nusxalar olish, rejalar, sxemalar tayyorlash va axborotni aks ettirishning boshqa usullari qoʻllanilishi mumkinligi, surishtiruvchi, tergovchi, sud bayonnomada dalillarni qayd etishning qanday usullarini qoʻllagani, foydalanilgan apparatlar, asboblari, uskunalar materiallarining texnikaviy tavsifini keltirib, tegishli tergov harakati bayonnomasi yoki sud majlisi bayonnomasida aks ettirishi belgilangan.

Shuningdek, bayonnomaga koʻzdan kechirishning barcha ishtirokchilariga oʻqib eshittirilishi yoki ishtirokchilar bevosita oʻzlari tanishib chiqishlari mumkin. Bayonnomadagi maʼlumotlar toʻgʻri rasmiylashtirilganligiga ishonch hosil qilingandan soʻng ular tomonidan bayonnomaga imzolanishi lozim.

Tergov amaliyotidagi 200 ga yaqin jinoyat ishlaridagi hodisa sodir boʻlgan joyini koʻzdan kechirish bayonnomalari oʻrganilganda, ularning aksariyati sifatsiz rasmiylashtirilgan boʻlib, ulardagi yozuvlarning tushunarsizligi hamda ramiylashtirishdagi turli xil yondashuvlar va bir qator xatoliklar kuzatilgan.

Yuqoridagilarga hamda amaliy faoliyatning tahlillari natijalariga asoslanib, hodisa sodir boʻlgan joyini koʻzdan kechirish bayonnomasi sifatli va koʻzdan kechirish ishtirokchilariga tushunarli yozuvlarda rasmiylashtirilishi boʻyicha xulosa qilingan va bu bilan bilan bogʻliq muammolarni bartaraf etish maqsadida amaldagi JPKning 141-moddasi 2-qismini quyidagi tahririda bayon qilinishi taklif etiladi:

“Bayonnomada koʻzdan kechirish davomida topilgan barcha narsalar, ular qanday tartibda koʻzdan kechirilgan boʻlsa, xuddi shu tartibda, koʻzdan kechirish paytida qanday holatda kuzatilgan boʻlsa, xuddi shu holatda qayd etiladi. Koʻzdan kechirish chogʻida topilgan va olingan barcha izlar, narsalar va hujjatlar sanab oʻtiladi. Olingan buyumning egasiga tegishli maʼlumotnoma yoki bayonnomaning nusxasi yoxud bayonnomaning kompyuter texnikasida yozilgan koʻchirmasi beriladi”.

Xulosa oʻrnida shuni aytish joizki, hodisa sodir boʻlgan joyini koʻzdan kechirish yakunlanganidan soʻng, tergov harakati natijalarini oʻz vaqtida, toʻliq va protsessual rasmiylashtirish tartibiga rioya qilishni taʼminlash hamda olingan barcha ashyoviy dalillar bayonnomada aniq va toʻgʻri qayd

etilganidagina ular jinoyatni o‘z vaqtida ochish, tergov qilish va sudda ko‘rib hal etishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi va undan dalillarning bir manbai sifatida foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi “Ichki ishlar organlarining jinoyatlarni tergov qilish sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2898-sonli qarori // <https://lex.uz/docs/-3180665>
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi// <https://lex.uz/docs/-111460>
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2018-yil
4. 24-avgustdagi “Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 24-sonli qarori.
5. A. Norboyev. Hodisa joyini ko‘zdan kechirish. Uslubiy qo‘llanma. – T.: TDYI nashriyoti. 2011. 26 bet.
6. <https://library-tsul.uz/hodisa-joyini-kozd-an-kechirish-a-norboyev-2011>.

